

Finansdepartementet
Jakobsgatan 24
103 33 Stockholm

Fi2020/03706

Yttrande över SOU 2020:52 - *Rut-utredningens slutbetänkande "Rutavdrag för äldre"*

Kommunal har beretts möjlighet att yttra sig över rubricerad utredning och framför följande synpunkter:

Sammanfattning

Kommunals uppgift är att tillvarata medlemmarnas intressen på arbetsmarknaden och i samhällslivet i övrigt. Förbundet ska bland annat verka för en samhällsutveckling som stärker allas lika värde, social rättvisa, generell välfärdspolitik, full sysselsättning och jämställdhet mellan kvinnor och män.

Kommunal säger nej till ett särskilt rutavdrag för äldre personer. Utredningen bedömer att det inte finns något uttalat behov av en särskild ordning och att det inte vore lämpligt att införa ett särskilt rutavdrag för äldre personer. Kommunal instämmer i dessa slutsatser.

Kommunal avstyrker utredningens föreslagna tjänster (avsnitt 1.1) av i huvudsak två skäl. För det första skulle ett äldre-rut innebära att skattemedel finansierar en satsning som leder till ökad socioekonomisk ojämlikhet. För det andra överlappar förslagen delvis hemtjänstens ansvarsområden. Därmed finns en stor risk för undanträngning av det offentliga ansvar för äldreomsorgen. I förlängningen är detta ett hot mot den generella välfärden, eftersom en äldreomsorg av god kvalitet, som fördelas efter behov och inte efterfrågan, är en central välfärdstjänst.

Risker för undanträngning av äldreomsorgen

Det befintliga rutsystemet leder redan till att kommuner backar från sitt ansvar för äldres levnadsförhållanden. Kommuner hänvisar öppet äldre att köpa privata städtjänster, samtidigt som de drar ner på hemtjänstens insatser. Ett eventuellt äldre-rut skulle ge kommuner ökad legitimitet att fransäga sig sitt ansvar. I förlängningen ser vi risken att detta kan urholka äldreomsorgen och den gemensamma välfärden.

Utredningen menar att en överlappning av ansvarsområden endast aktualiseras för personer som redan har socialtjänstinsatser enligt socialtjänstlagen.¹ Vi håller inte med. Äldreomsorgen är en central välfärdstjänst, vilket betyder att den inte bara är till för dem som för tillfället använder den. Äldreomsorgen berör alla medborgare; i första hand äldre personer med vård- och omsorgsbehov och

¹ Se t.ex. avsnitt 16.5.1

Kommunal.

medarbetarna. Dessutom är den en förutsättning för att anhöriga ska kunna arbeta heltid och den behövs för alla yngre personer, som en gemensam försäkring inför framtida behov.²

Ökad socioekonomisk ojämlikhet

Utredningen konstaterar att förslagen skulle innebära en större nytta för höginkomsttagare jämfört med låginkomsttagare. De föreslagna tjänsterna skulle medföra att äldre med högre inkomster (i kommuner där det finns rut-företag, vilket är långt ifrån alla kommuner) kan betala för tjänster som leder till bättre hälsa och ökat välbefinnande, medan äldre med låga inkomster inte kan det.

Det är viktigt att understryka att den stora majoriteten av befolkningen 65+ *inte* använder rut. Även om användandet har ökat kraftigt sedan införandet år 2007, var det 82,5 procent som inte gjorde rutavdrag i åldersgruppen år 2018. En relevant orsak är att många äldre inte har råd att köpa rut-tjänster. I utredningens redovisning av äldres inkomster (kap. 5) ser vi att en tredjedel av befolkningen 65 år och äldre har garantipension, vilket innebär att de har låg eller ingen inkomstgrundad pension. Bland samtliga kvinnor 65+ är det nästan hälften som har garantipension. Utredningen har inte utrett detta, men ett rimligt antagande är att garantipension medför att det inte finns något konsumtionsutrymme att köpa rut-tjänster.

Med tanke på att hushållstjänsterna är delvis skattefinansierade är det viktigt att utvärdera om tjänsterna gynnar och leder till ökad trygghet och valfrihet för samtliga medborgare. Det är viktigt att analysera vilka effekter förslagen får för den ekonomiska jämlikheten. Sverige ska ha höga ambitioner för äldreomsorgen och se till att alla äldre som behöver får den vård och det stöd de har rätt till. Det ska inte vara något som bara vissa har råd med.

Detta bör särskilt beaktas

Rututredningen menar att ett rutavdrag för äldre i första hand skulle rikta sig till dem som befinner sig i den så kallade "tredje åldern" - då man slutat förvärvsarbeta men ännu inte har behov av hjälp för att klara sina grundläggande behov. Men statistiken för hur rutavdraget används visar att den åldersgrupp där klart högst andel använder rutavdraget är i åldern 85-94 år. Där gjorde var fjärde person avdrag för hushållsnära tjänster år 2018. Avdragen gällde framförallt städ, men till viss del även omsorg. Att var fjärde i den höga åldern behöver köpa privata hushållstjänster ser Kommunal som en oroande signal. Det är särskilt allvarligt om personen har behov av vård- och omsorgsinsatser. Det är både djupt olyckligt och farligt att *omsorg och tillsyn* sedan år 2007 kategoriseras som en hushållsnära tjänst, eftersom:

- 1) Det ger en felaktig signal om att äldreomsorg är ett enkelt arbete. För att möta behoven hos äldre som får insatser enligt socialtjänstlagen behöver personalen vård- och omsorgsutbildning, alternativt en lång yrkeserfarenhet som undersköterska eller vårdbiträde.³ Det handlar om äldreomsorgens kvalitet, kontinuitet, patientsäkerhet och medarbetarnas förutsättningar.
- 2) När det gäller hushållsnära tjänster gäller inte längre kommunernas ansvar enligt socialtjänstlagen, istället är det skattelagstiftning som styr arbetet. När ett rut-företag städar hemma hos en 92-åring finns inte samma krav på kvalitet och dokumentation, jämfört med när hemtjänsten gör det. Lex Sarah; att personalen är skyldig att rapportera missförhållanden, gäller inte för hushållsnära tjänster. Det finns inte heller krav på tystnadsplikt och sekretess angående den äldres hälsotillstånd.

² Se t.ex. Marta Szebehely (2017), "Att förena valfrihet och jämlikhet? Om kundval och tillit i äldreomsorgen", Socialtjänstforum i Göteborg 8-9 November 2017, https://socwork.gu.se/digitalAssets/1665/1665566_marta-szebehely-socialtj--nstforum-nov-2017.pdf

³ För en fördjupning om kompetenskraven inom äldreomsorgen, se "Betänkande av Utredningen om nationell kvalitetsplan för äldreomsorgen" (SOU 2017:21) och "Stärkt kompetens i vård och omsorg" (SOU 2019:20).

Kommunal.

- 3) Omsorg och tillsyn överlappar insatser som kommunen ska erbjuda med stöd av socialtjänstlagen, vilket gör gränserna otydliga mellan kommunens och individens ansvar.
- 4) Det finns inga krav på samarbete med hemsjukvården och samordning kring den äldres individuella plan när ett rutföretag utför en insats. När omsorgs- och servicetjänster delas upp mellan olika utförare blir det därför svårare att uppfylla rättmätiga krav och förväntningar på en personcentrerad och samordnad vård och omsorg. Fler utförare medför dessutom att fler personal besöker den äldre, vilket är en stor riskfaktor för smittspridning. Äldre är alltid mer utsatta för smittor, även i tider när det inte pågår en global pandemi. Socialstyrelsens föreskrifter för basala hygienrutiner omfattar bara vård- och omsorgspersonal.

I dag innebär hemtjänst en helhet av vård, omsorg och service. Det är en komplex helhet som kräver yrkesutbildad personal. Kommunal är kritiska till differentieringen mellan omsorg och service i äldreomsorgen. Vi motsätter oss en utveckling mot en ökad uppgiftsdifferentiering, där hemtjänstens insatser styckas upp i vård, omsorg och så kallade ”enkla servicetjänster” (rut). Vi vill istället se en utveckling mot en mycket mer sammanhållen vård och omsorg, oavsett insats, bland annat med en utbredd praxis av att använda samordnad individuell plan för äldre.

Lösningen på äldres förhöjda behov är inte ett särskilt rutavdrag för äldre, utan att vi förstärker äldreomsorgen, så att den bemannas med rätt kompetens och med den äldre personens behov i centrum. Att ytterligare utöka en arbetsmarknad i äldre personers hem där principen ”enkla jobb” ska få styra skulle vara helt fel väg att gå.

Avsnitt 1.1 Förslag till lag om ändring i inkomstskattelagen

Kommunal avstyrker samtliga förslag i avsnitt 1.1.4 Förslagen innebär att skattemedel skulle finansiera en satsning som leder till ökad socioekonomisk ojämlikhet.

Enligt direktiven ska inte förslagen innebära någon förändring av kommuners, landstings eller statens ansvar för äldre personer eller andra grupper enligt socialtjänstlagen (2001:453), hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) eller annan lagstiftning.

Men tjänsterna sällskap, matlagning och bakning överlappar hemtjänstens ansvarsområden, vilket gör att förslagen riskerar att leda till en undanträngning av det offentligas ansvar och hemtjänstens verksamhet. Dessa tjänster skulle förstärka den befintliga otydligheten kring vad som är det offentligas och den enskilda personens ansvar. Dessutom utmanar det grundläggande principer för äldreomsorgen, om alla äldre personers lika rätt till omsorg, fördelat efter behov.

11.4 En högre subventionsgrad?

Kommunal instämmer med utredningens slutsats att subventionsgraden för rutavdraget, det vill säga 50 procent av arbetskostnaden, inte bör höjas. Detta eftersom en höjning av subventionsgraden till mer än 50 procent riskerar att leda till nettoutbetalningar för staten.⁵

11.5 Ett höjt tak för rutavdrag för äldre personer?

Taket för rutavdraget höjdes 2020 för samtliga åldersgrupper till 75 000 kronor per person och år. Kommunal avstyrkte höjningen i sitt remissyttrande, eftersom det får negativa fördelningseffekter.⁶ Vi instämmer med utredningens slutsats att taket inte bör höjas ytterligare.

⁴ Förslagen avser tjänsterna sällskap, matlagning och bakning, rastning och passning av sällskapsdjur, trädgårdsskötsel, samt tillsyn av bostad när den hos vilken arbetet utförs är hemma.

⁵ S. 174-175.

⁶ Kommunal, ”Yttrande över SOU 2020:5 – Fler ruttjänster och höjt tak för rutavdraget”, april 2020, Fi 2020/00389/S1

Kommunal.

13.2.1 En utvidgad anhörigkrets

Kommunal avstyrker utredningens förslag att utvidga kretsen av anhöriga som ska ha rätt till rutavdrag för hushållsarbete hänförligt till äldre personers hushåll⁷, eftersom det skulle få negativa fördelningseffekter och öka den socioekonomiska ojämlikheten.

15.2 Utredningens bedömning av behov och lämplighet

Kommunal instämmer med utredningens bedömning att det inte finns något uttalat behov av en särskild ordning för rutavdrag för äldre personer (s. 204). Vi instämmer också med slutsatsen att ett rutavdrag som är särskilt riktat till äldre personer skulle göra det ännu otydligare var gränserna för den enskildes respektive kommunens ansvar går, vilket riskerar att drabba de äldre.⁸

Utredningen menar att lagstiftaren bör överväga att istället införa de föreslagna tjänsterna för samtliga enskilda som uppfyller villkoren för rutavdrag (s. 204). En sådan utvidgning skulle i så fall kräva en ny utredning och en ny konsekvensanalys. Men det är tydligt att de negativa konsekvenserna skulle kvarstå. Med tanke på vilka som har och vilka som inte har råd att köpa tjänsterna, skulle tjänsterna oavsett målgrupp förstärka den socioekonomiska ojämlikheten i samhället och missgynna låginkomsttagare. Det skulle inte heller ändra på problemen som utredningen har ringat in med överlappningen och otydligheten kring ansvarsområden.

16.8 Effekter för jämställdhet

Utredningen skriver att förslagen om ytterligare tjänster inom ett rutavdrag för äldre sammantaget bedöms kunna medföra en något positiv effekt på den ekonomiska jämställdheten.⁹ Att det finns en stor ekonomisk ojämlikhet bland kvinnor och män, inte minst efter pensionsåldern, behandlas inte i jämställdhetsanalysen. År 2018 hade 15 procent av samtliga män 65+ garantipension, bland kvinnorna i samma åldersgrupp var det hela 47 procent.¹⁰ Ett rimligt antagande borde därför vara att åtminstone hälften av samtliga kvinnor i åldersgruppen inte har råd att köpa rut-tjänster. Denna analys saknas i utredningen. Istället fokuserar utredningen på vilka nya tjänster höginkomsttagare kan tänkas efterfråga. Kommunals fokus är vad våra medlemmar behöver för att kunna förbättra sina levnadsförhållanden och arbetsvillkor. En utvidgning av rut gynnar inte kvinnliga låginkomsttagare, deras anhöriga äldre eller pensionerade före detta medlemmar. De skulle vara med och finansiera satsningen via skattebetalningar, men de kan inte dra nytta av avdragen för egen räkning.

Vänliga hälsningar
Kommunal

Tobias Baudin
Förbundsordförande

Maria Ahlsten
Utredare

⁷ S. 190-193.

⁸ S. 207-208.

⁹ Utredningen skriver att det framstår som att förslagen kan komma att avlasta samt frigöra tid för både kvinnliga och manliga anhöriga. Kvinnliga köpare av hushållsnära tjänster förväntas gynnas av förslagen i något större utsträckning än manliga köpare. Utredningen skriver att effekterna på sysselsättningen i ekonomin i sin helhet för de olika tjänsteförslagen bedöms vara liten (s. 258).

¹⁰ Tabell 5.2, s. 66.